

NARODNA IDENTITETA ODRAŠLIH Z VIDIKA ODNOSA DO MANJŠIN

GUY LÁZÁR

A FELNŐTT LAKÓSSÁG NEMZETI IDENTITÁSA A KISEBBSÉGHEZ VALÓ VISZONY
TÜKRÉBEN TÖBBSÉG - KISEBBSÉG, TANULMÁNYOK A NEMZETI TUDAT
TÉMAKÖRÉBŐL OSSIRIS KIADÓŃ, BUDAPEST 1996

VEČINA IN MANJŠINA. ŠTUDIJE S TEMATSKEGA KROGA NARODNE ZAVESTI

Uvodničar obravnavanega dela Terestényi Tamás je zapisal, da je malo znane- ga o vlogi narodno-etnične pripadnosti, čeprav vzbujajo zanimanje, kakšna je last- na podoba naroda, kako jo vidijo drugi, iz kakšnih elementov je sestavljena nar- odova samopodoba in kakšne predstave, stereotipi in predsodki nastajajo o nemadžarskih etničnih skupnostih na Madžarskem. Prav tako je malo znanega o tem, kako se sistematizira narodna zavest, ali pa kakšen je vpliv generacijskih sprememb na oblikovanje narodne zavesti.

Na tovrstna vprašanja išče odgovor v svoji raziskavi Narodna identiteta odraslih prebivalcev z vidika odnosa do manjšin, raziskovalec in profesor soci- ologije na Univerzi v Budimpešti, ki je analiziral podatke, pred političnimi spre- membami, težko dostopnih in takrat še redkih javnomnenjskih raziskav, zbranih leta 1973, 1983, 1985 in 1987.¹ V spremenjenih razmerah je leta 1992, ko ni bilo več ovir za raziskovanje narodnega vprašanja, in ko so vprašanja povezana z narodno identiteto postala osrednja tematika političnega življenja, so bile opravljene nove meritve (v posameznih merjenjih je sodelovalo od 874-respondentov). S spre- membo političnega sistema je bila podana pravna podlaga za pojasnitev vprašanj, povezanih z narodno identiteto.

Meritve so bile izvedene na reprezentativnih vzorcih. Rezultati različnih časovnih točk so bili primerjalno analizirani in predstavljeni v publikaciji leta 1996.

Guy Lázárja zanimajo zlasti tri temeljna vprašanja, ki so med seboj povezana, in sicer:

- kako se v mišljenju javnosti pojavlja narodnostno vprašanje,

* * *

¹ Avtor podrobno našteva javnomnenjske raziskave (o patriotizmu, internacionalizmu, o položaju Madžarov v sosednjih državah, o narodni zavesti prebivalstva, itd. v katerih je sodeloval z drugimi raziskovalci še pred političnimi spremenbami), ki mu služijo kot primerjalna podlaga za izledke letu 1992 in 1993.

- kaj razumejo ljudje s pojmom madžarski narod in madžarstvo,
- kakšen je odnos do madžarstva, do manjšin, do madžarstva v diaspori, do Madžarov v sosednjih državah, do manjšin v domovini, do "Ciganov"² in Židov.

Ta vprašanja so v raziskavi še notranje razčlenjena na številne segmente med katerimi pomembno mesto pripada preučevanju tolerance do različnih manjšin in senzibilnosti večine do problemov manjšin.

Avtor meni, da je pojave, ki so povezani z narodno identiteto, mogoče osmisliti v enotnem teoretičnem okviru, ko pojasnimo vsaj naslednje:

- kaj razumemo z narodno (etnično) identiteto,
- v kolikšni meri pojasnjujejo psihološki in družbeni dejavniki nastanek etničnih konfliktov,
- pod kakšnimi pogoji vodijo družbeni dejavniki do etničnega tekmovanja in konfliktov,
- kako lahko vpliva istočasno uveljavljanje različnih modelov o narodu na narodno identiteto madžarskega prebivalstva.

G. Lázár kratko in precizno pojasnjuje svoje stališče do naštetih vprašanj.

Pri razumevanju etnične identitete izhaja iz izsledkov družbeno psiholoških raziskav (Tajfla 1980, Doise 1980 in Turnerja 1980) in meni, da je etnična identiteta skupinska identiteta, se je oblikovala v procesu primerjanja z drugimi etnijami (narodi ali narodnimi manjšinami) in tvori skupaj z drugimi skupinskimi identitetami element družbene identitete. Hkrati pa meni, da skupinske identitete ne sodelujejo neposredno v nastajanju družbene identitete temveč skozi "identitetne agregate", ki so sestavljene iz elementov identičnih dimenzij različnih skupinskih identitet. Med tovrstnimi agregati avtor navaja statusno identiteto (nastaja zaradi potrebe po ustrezni samopodobi), kulturno identiteto (zrcali jezikovno, etnično, versko, itd. pripadnost velikim skupinam).

Pri razčlenjevanju narodne identitete in narodne zavesti avtor izhaja iz lastnih dognanj (1983) kakor tudi iz izsledkov znane madžarske raziskovalke narodnostnega vprašanja J. Lendvay (1993) in Martinussena (1986). Iz teh izhodišč razvija misel, da je čustvo pripadnosti in domoljubje značilno za vse ljudi, vendar pri vseh ljudeh ni prisotno na enak način in v enaki meri. Pri skupinah z nižjim družbenim statusom narodna zavest temelji predvsem na afektivnih elementih, pri slojih z višjim družbenim statusom pa se napaja narodna zavest v večji meri s kognitivnimi elementi (z znanji o zgodovini in kulturi lastnega naroda in drugih

* * *

² Na Madžarskem je še vedno pretežno v rabi (tako v vsakodnevem govoru kot tudi v publikacijah) poimenovanje Cigani namesto Romi.

narodov). To pomeni, da je narodna identiteta nižjih slojev bolj apologetična in nacionalistična, medtem ko je pri višjih slojih bolj samokritična in patriotična.

V okviru prikaza teoretičnih izhodišč raziskave je posebna pozornost namenjena vzrokom etničnih konfliktov. G. Lázár poudarja, da je potrebno ločevati psihološke (kognitivne psihološke, družbeno psihološke in osebne psihološke) vzroke od družbenih (gospodarskih, socialnih in kulturnih) dejavnikov. Prvi pojasnjujejo zlasti popačenje percepcij v interetničnih odnosih, ki pri razumevanju in prepletanju njihovega pomena lahko funkcionirajo tudi kot sredstvo manipulacij.

Družbene vzroke etničnih konfliktov avtor pojasnjuje na primeru etničnih problemov na Madžarskem, ki jih zaznava na treh ravneh:

1) Asimilacijski konflikti (nastajajo zaradi razlik v jeziku in običajih kar zavira vključevanje v družbo), ki so nastajali pred letom 1867 v času priseljevanja Židov na Madžarsko, in sicer zaradi verskih razlik in tradicije antisemitizma,

Ti konflikti so se s časoma omilili, ker gospodarske in intelektualne dejavnosti, ki so jih opravljali Židje niso bile tekmovalno naravnane in niso ovirale večinske populacije. Šele z razvojem "krščanskega srednjega sloja" in z osiromašenjem plemstva je prišlo do prekrivanja interesnega prostora in do tekmovalnosti med Madžari in Židi. Asimilacijski konflikti z Židi so prenehali z uničenjem in emigracijo večine Židov, hkrati z ukinitvijo imeščanskega razreda na Madžarskem. (Ne glede na tragične dogodke preteklosti je mogoče v času tranzicije na Madžarskem, zaznavati v duhovno političnem življenju kulturni antisemitizem v skrajno desničarskih gibanjih).

2) Drug primer asimilacijskega konflikta na Madžarskem nastaja v zadnjih desetletjih med Cigani in Necigani. V preteklih letih je nestrpnost vzpodbudila večstranska podpora, ki so jo bili deležni "delomrzni Cigani". Dandanes pa raste nestrpnost do ciganske populacije zaradi naraščanja kriminala med Cigani.

3) Konflikti, ki nastajajo zaradi spreminjanja narodne identitete, kot posledice uspešne asimilacije manjšin. Ti konflikti večinoma ne nastajajo zaradi spopadov med večino in manjšino temveč zaradi spreminjanja kulturne paradigme in pačenja percepcij. Skupine, ki so navezane na tradicionalno kulturno paradigmo to spreminjanje doživljajo kot "raznarodovanje" kulture.

Avtor meni (sklicujoč se na Csepeli 1992, Heckmann 1992, Reiterer 1992, Kende 1994), da delovanje prej naštetih konfliktov omogoča dejstvo, da so se v zahodni Evropi izoblikovali politični ali državotvorni narodi, v srednji Evropi pa jezikovni-etnično-kulturni narodi. Politični narod temelji na aktualnem empiričnim konsenzu, ki jih ustvarja delovanje sistema demokratičnih institucij med državljani nacionalne države. Jezikovno-etnični narod pa temelji na mitični -ideološki identiteti, ki so jo izoblikovale kulturne-politične elite ob ustvarjanju

nacionalne države. Zaradi tega je jezikovni-etnični narod mnogo manj stabilna konstrukcija kot politični narod.

Komunistični sistemi ("jakobinske diktature moderne dobe" kot jih poimenuje avtor) so razvijale "partijske države", ki so imele nekatere razvojne značilnosti zahodno evropskih držav vendar so sistem demokratičnih institucij, ki so temeljna značilnost nacionalnih držav, izničili na golo formalnost. V skladu s tem so iz "socialističnega naroda" izključili ne le Madžare, ki so živeli kot manjšina zunaj Madžarske, temveč so tradicionalne narodne manjšine na Madžarskem reducirali na kulturna predstavništva, nekaterim (na primer Ciganom in Židom) pa so celo odvzeli pravice do narodne identitete.

Iz prikazanih izhodišč Lázár interpretira izsledke raziskave in ugotavlja :

Različna narodnostna vprašanja se v miselnosti ljudi prvenstveno povezujejo z različnimi družbenimi vprašanji. Skladno s tem ljudje manj razmišljajo o nasprotjih med "evropskimi" in "narodnimi" ideologijami. V javnem mišljenju prevladuje pomen tekmovanja med različnimi političnimi ideologijami, ki poudarjajo različna narodnostna vprašanja. Večina ljudi meni, da politične stranke za katere se odločajo, najboljše prezentirajo narodne interese.

Med dvema koncepcijama o narodu je večini bližja koncepcija o naciji, kot koncepcija o jezikovno-etničnem-kulturnem narodu. To pomeni, da kot del nacije v večji meri sprejemajo manjšine v domovini, kot Madžare zunaj meja Madžarske. Pripadnost k madžarstvu pa v prvi vrsti povezujejo z zavestno izbiro posameznika in ne z jezikovnimi-etničnimi dimenzijami.

Kljub temu, da večina meni, da je treba dobro ravnati z manjšinami, izsledke o odnosu do manjšin označuje visoka stopnja negotovosti. Določen del ljudi je neobčutljiv za manjšinsko problematiko, nekatere pa spremlja celo sovražno razpoloženje do manjšin.

Mnogi imajo predsodke do Madžarov, ki živijo v zahodnih državah in jih zato v manjši meri sprejemajo kot del naroda.

Še večja zmeda vlada v pogledih o Madžarih, ki živijo v sosednjih državah. Večina meni, da bi bilo nujno, da vlada zastopa njihove interese, vendar s tem ne razumejo le dejavnosti vlade v mednarodnih forumih v korist madžarske manjšine, temveč tudi ponovno priključitev teh ozemelj Madžarski ali preselitev Madžarov na Madžarsko. Večje število respondentov meni, da nastopi vlade povzročajo slabitev odnosov s sosednjimi državami kar pa lahko privede celo do vojne. Število tudi tistih ni zanemarljivo, ki menijo, da naj se madžarska manjšina sprijazni s položajem in se naj asimilira.

Avtor meni, da so vzroki za taka stališča v dejstvu, da se v znatnem delu prebivalstva ni izostrila senzibilnost za brezpogojno uveljavljanje pravic manjšin in za manjšinska vprašanja na sploh. To je zlasti razvidno iz dejstva, da mnogi sploh

dvomijo v obstoj manjšin na Madžarskem, hkrati pa podpirajo uporabo manjšin za obračunavanje s sosednjimi državami.

Ta stališča so bila močnejše prisotna v odgovorih do leta 1985. Politična liberalizacija in približevanje Evropi je pospešilo pozitivne trende v odnosu večine do manjšine.

Manjšinske pravice bi najbolj omejili fizični delavci, brez strokovne izobrazbe, ki prebivajo v mestih. Prav tako skupine z nižjim statusom ne bi manjšine sprejeli kot del madžarske nacije.

Vendar so to še vedno manjši problemi v primerjavi z najtežjim problemom Madžarske, in sicer z negativnim in sovražnim razpoloženjem večine prebivalstva do Ciganske populacije. Med manjšinami na Madžarskem so Cigani po ocenah respondentov še najmanj del madžarske nacije in funkcionirajo kot negativna referenčna skupina. Svoje stališča utemeljujejo z nekulturo in svojevrstnim načinom življenja Ciganov. Predsodke do Ciganov nenehno na novo producirajo konflikti, ki nastajajo ob vključevanju Ciganov v določeno okolje. Konflikti nastajajo zlasti v okoljih, ki so v stiku s Cigani, predsodki o Ciganih pa so prisotni tako rekoč v celotni družbi. K temu mnogo prispevajo tudi občila, ki nenehno poročajo o konfliktih s Cigani (kar je v bistvu maskirana proti ciganska propaganda).

Izsledki kažejo, da javno mnenje Cigane sprejema kot samostojno etnično skupino, ne pa kot potencialne asimilante. Pri tem večina meni, da je potrebno ohranяти tradicije Ciganov, priznavajo njihove kulturne stvaritve vendar ne želijo, da bi se pomadžarili. Segregacijo Ciganov podpira le nezatna manjšina.

V nasprotju z Cigani Židje na Madžarskem funkcionirajo kot pozitivna referenčna skupina. Med vsemi manjšinami na Madžarskem je po mnenju respondentov, ta skupina najbolj državotvorna. Pripisujejo jim sposobnost pri doseganju in uveljavljanju interesov. Antisemitizem je prav tako prisoten v madžarski družbi kot sovraštvo do Ciganov, vendar je antisemitizem mnogo ožji in razširjen v tistih družbenih skupinah, ki niso v stiku z Židi.

Odnos do manjšin izkazuje, da so pozitivni procesi, ki so se odvijali med leti 1973 in 1992 na tem področju, izostrili občutljivost javnosti do manjšinskih problemov. S tem so bile podane možnosti za očiščenje narodove podobe.

Naraščanje odprtosti do manjšin kaže tudi to, da je med letom 1971 in 1992 naraslo število tistih, ki reflektirajo o Madžarih zunaj Madžarske in o manjšinah na Madžarskem, kot o delu naroda. To pomeni, da se je, v skladu z ideološkimi procesi v državi, monolitna politična koncepcija o narodu iz časa komunizma, spremenila in se preusmerila v "nacionalistično" jezikovno-etnično in politično pluralne koncepcijo o narodu.

Do Madžarov v zamejstvu so narasle simpatije, po letu 1985 je postopamo naraščalo število respondentov, ki so se zavzemali za avtonomijo zamejskih

Madžarov. Po letu 1985 se je zmanjšalo število tistih, ki so zahtevali preseljevanja prebivalstva, po letu 1987 pa se je radikalno zmanjšalo število predlogov za ponovno priključitev področij z madžarskim prebivalstvom k Madžarski.

Spremembe političnega sistema spremlja okrepljeno razumevanje položaja manjšin, hkrati pa se je po letu 1993 bistveno zmanjšalo število tistih, ki bi omejili njihove pravice ali celo zanikali obstoj manjšin.

Do leta 1992 se je tudi sovraštvo do Ciganov omejilo (manj navajajo negativne značilnosti, manj se zavzemajo za segregacijo ali asimilacijo, več se jih zavzema za priznanje in samoupravo Ciganov).

Avtor sklepa na tendence iz svojih izsledkov in iz družbeno psiholoških raziskav o narodnostnem vprašanju, da se narodna identiteta večinoma ne manifestira v sprejemanju "narodne ideologije" in v značajski podobi madžarstva, temveč v tem, kako določa sebe v odnosu do drugih etnij in do manjšin v domovini.

G. Lázár je načrtoval še nadaljnje spremljanje in preučevanje odnosa Madžarov do manjšin na Madžarskem. Izgubljeni boj z zahrbtno boleznijo je v letu 1996 prekinila vse njegove zamisli o nadaljevanju vsestransko raziskovalnega dela.

Renata Mejak